

Andrzej Michał de Tchorzewski
Akademia Ignatianum w Krakowie

Sukces i porażka w wychowaniu

Success and Failure in Education

Wprowadzenie

W teorii i praktyce pedagogicznej sporadycznie i co najwyżej zdawkowo podejmowane są dwie – jak się wydaje ważne kwestie wychowawcze – a mianowicie: *sukcesu* i *porażki*. Doświadczają ich rodzice zwłaszcza, gdy przyjdzie im albo cieszyć się osiągnięciami szkolnymi lub pozaszkolnymi dzieci, a także zawodowymi już jako dorosłych osób lub przeżywać na różne sposoby sytuacje, które nasuwają pytanie: dlaczego nie odniosły one tak bardzo oczekiwanego sukcesu, a poniosły porażkę, która często zapada w pamięci obu stron rodzinnego procesu wychowania, powodując różne osobiste i społeczne następstwa. Sukces dziecka staje się autentycznym sukcesem rodziców, zaś porażka dziecka jest traktowana jako porażka matki i ojca. Podobnie, aczkolwiek nieco inaczej, rzecz przedstawia się, gdy obie wymienione kategorie odniesiemy do życia szkolnego, w którym uczniowie, jak i nauczyciele doznają porażek lub przeżywają sukcesy będące rezultatem ich wspólnej codziennej i żmudnej pracy.

Wychowanie, jego prawidłowości i efekty

Porażkę i sukces wychowawczy/edukacyjny należy postrzegać i analizować w kontekście innych pojęć i zjawisk pedagogicznych mających znaczenie w rozwoju każdego człowieka. Do nich z pewnością zaliczyć należy samo rozumienie pojęcia *wychowanie*, któremu ze względu na brak jasnych i logicznych kryteriów, nadaje się różne znaczenia treściowo-zakresowe.

Na ogół w literaturze, ale także w codziennej praktyce pedagogicznej trafiamy na trzy znaczenia pojęcia wychowanie. Przez wychowanie rozumie się *czynność/czynności*, *proces/procesy* lub *wynik/wyniki*. **Czynność/czynności** wychowującego to działania skierowane na/do wychowywanego. Takie podejście sugeruje następujące pytania: jakiego rodzaju są to czynności, czym się charakteryzują? W drugim przypadku traktuje się wychowanie jako **proces/procesy**, które zmierzają/dążą za pomocą właściwych metod i środków do określonych zmian w osobowości człowieka. I tu rodzą się pytania: jak ten proces przebiega? czego dotyczy? co wywołuje? jaką postać przybiera? I wreszcie przez wychowanie rozumie się **wynik/wyniki**, czyli rezultat *czynności* i efekt *procesu*, który odzwierciedla się w oczekiwanych/pożądanych/akceptowanych przez społeczeństwo zachowaniach i postawach wychowywanego. Takiemu podejściu towarzyszą pytania o to, w czym się te wyniki przejawiają? Jak się uzewnętrzniają? *Wynik* jako efekt, czy rezultat jawi się w świadomości wychowawczej rodziców i nauczycieli jako *sukces*. Z kolei jego brak traktuje się jako *porażkę*. W zależności od stopnia złożoności wspomnianych czynności/procesów/wyników sukces i porażka mogą mieć charakter doraźny lub względnie trwałe. Z powyższego wynika, że sukces i porażkę wychowawczą można rozpatrywać w wymiarze temporalnym (czasowym), biorąc pod uwagę prawidłowości samego wychowania, do których zalicza się ciągłość, długotrwałość i dynamiczność.

Ciągłość wychowania wyraża się w tym, że jest ono procesem wkomponowanym i nierozzerwalnie związanym z wszystkimi wymiarami codziennego życia człowieka. Z kolei długotrwałość wychowania oznacza brak jednoznacznego wskazania wyraźnego jego początku i końca. Wielu pedagogów, a także psychologów uważa, że rozpoczyna się ono nie tylko w momencie przyjścia człowieka na świat, lecz jeszcze przed jego narodzeniem, a kończy się wraz z pojawieniem się demencji, czyli spadkiem sprawności umysłowej wskutek starzenia się. Dynamiczność jako cecha konstytutywna wychowania oznacza jego siłę i zmienność występujące na różnych etapach życia każdego człowieka. Wymienione właściwości procesu wychowania uświadamiają nam, że konsekwencją jego cech jest sekwencyjny oraz pulsujący charakter sukcesu i porażki wychowawczej, zaś w końcowej fazie konkretnej sytuacji mogą przez pewien (nawet dłuższy) czas wykazywać osobliwą stabilność.

Aksjologiczno-teleologiczne uwarunkowania sukcesu i porażki w wychowaniu

10 Na każdym etapie wychowania podmiot wychowujący (rodzic, nauczyciel, wychowawca itp.) może dochodzić wraz z podmiotem wycho-

wywanym (dzieckiem, dorastającym, uczniem, wychowankiem) tak do określonych sukcesów, czyli stanu, w którym osiągają wspólnym wysiłkiem wyznaczony *cel wychowawczy*, jak i mogą ponosić porażkę, czyli pewien stan uświadamiający im, że wyznaczony cel i wynikające z niego zadania nie zostały osiągnięte. Sukces oznacza zatem jakiś konkretny i zarazem wymierny rozwój wychowanka, czy to intelektualny, moralny, duchowy, ale także biologiczno-fizyczny, zaś porażka świadczy o stagnacji, a nawet o regresie w rozwoju podmiotu wychowywanego, czyli o jego braku postępu bądź wstrzymaniu, a niekiedy o czasowym zatrzymaniu się na niższym etapie w porównaniu do tego, ku któremu zmierzano.

Sukces wychowawczy jest zatem pozytywnym rezultatem procesu ukierunkowanego na cel, który w wyznaczonym czasie ma doprowadzić do oczekiwanych zmian lub modyfikacji w osobowości wychowanka. Porażka wychowawcza (pedagogiczna) jest przeciwieństwem sukcesu, czyli brakiem osiągnięcia celu, brakiem pozytywnych zmian, brakiem modyfikacji pozytywnej w jakiejś płaszczyźnie wielowymiarowej osobowości wychowanka.

Ważną kategorią w rozważaniach na temat sukcesu i porażki wychowawczej jest więc pojęcie *celu wychowania*. Jego osiągnięcie – jak już powiedziano – stanowi sukces wychowawczy, brak osiągnięcia celu można traktować jako porażkę wychowawczą.

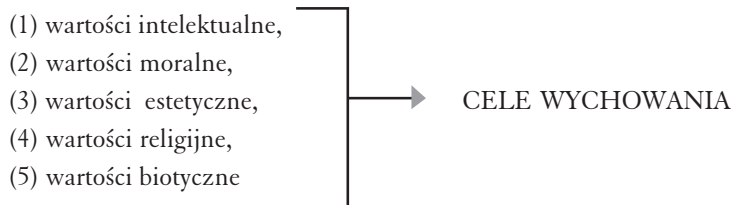
Człowiek z natury rzeczy podejmuje różne rodzaje aktywności, jednakże do najważniejszych zalicza się działania celowe. Do takich działań należy niewątpliwie profesjonalna i nieprofesjonalna działalność pedagogiczna. Aby można ją uznać za celową musi towarzyszyć jej świadomość celu, czyli mentalnej reprezentacji punktu końcowego, ku któremu dąży się w procesie wychowania¹. Bez znajomości i jasnego uświadomienia celu wychowawczego nie można na końcu drogi dochodzenia do niego orzekać o sukcesie, bądź porażce wychowawczej.

Teleologia pedagogiczna wskazuje źródła celów wychowawczych, dokonuje ich klasyfikacji oraz wyznacza drogę wyprowadzania z celów szczegółowych zadań, które bezpośrednio wiążą się z formami wychowania. Źródłami celów wychowania są z natury rzeczy antropologia filozoficzna, aksjologia i etyka. Stanowią one fundament różnych koncepcji i postrzegania życia. Dzięki nim, a w zasadzie dzięki jednej spośród wielu funkcjonujących koncepcji życia, kształtuje się wiedza o człowieku i jego stosunku do samego siebie (antropologia), określa się kierunki jego życia (aksjologia) oraz kontroli moralnego postępowania (etyka). To one łącznie

¹ Por. L. Pervin, *Teoria celów i problem woli*, „Studia z Psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim” (1996)8, s. 308.

stanowią fundament celów wychowawczych, które ujęte w sposób syntetyczny określić można mianem globalnego/holistycznego ideału wychowawczego. Wyprowadzane z niego naczelną cele wychowawcze uprawniają podmioty wychowujące do ukazania podmiotowi wychowywanemu sensu i jakości życia. Takiemu podejściu towarzyszy poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: czym jest i jaki jest świat, w którym człowiek jest zakorzeniony i w którym poszukuje osobistego i społecznego sensu życia i jego jakości.

Sukces wychowawczy zależy od poprawnej strategii formułowania etapowych i operacyjnych celów wychowania, zaś porażka jest wynikiem braku zrozumienia ich znaczenia i roli. W literaturze pedagogicznej znajdujemy różne pojmowanie samych celów. Nie wdając się w szczegółową analizę definicji celów wychowania, można przyjąć, że zawsze cechuje je swoista intencjonalność oraz świadomość podejmowania przez osoby wychowujące takich działań pedagogicznych, które zmierzają do osiągnięcia postulowanych zmian rozwojowych w wychowanku. Zmiany te w pierwszej kolejności odnoszą się do aksjologicznego wymiaru osobowości wychowanka, czyli są powiązane z przyjętym w programie wychowawczym systemem wartości powszechnie uznanym i akceptowanym przez osoby wychowujące. Można zatem powiedzieć, że rodzic, nauczyciel, wychowawca zmierzając do wyznaczonego celu wychowawczego, winien zdawać sobie w pełni sprawę, iż cele jakimi kieruje się w działalności pedagogicznej, należy wyprowadzać z wartości rozumianych jako wektory ukierunkowujące drogę życiową dzieci i młodzieży. Wartości, które nigdy nie występują samoistnie, lecz zawsze tworzą określone systemy, definiujemy jako byty cenne i godne pożądania, które stanowią cel dążeń ludzkich zmierzających do zaspokajania potrzeb zarówno popędowo-biologicznych (dążenia konserwacyjne, ekspansywne, identyfikacyjne), jak i duchowych związanych z pragnieniem przekraczania zwierzęcości (potrzeby poznawcze, kontemplacyjno-estetyczne, etyczne, mistyczno-religijne)². Takie podejście pozwala przyjąć pewien układ wartości uznawanych za najważniejsze w procesie rozwoju człowieka, które zarazem odpowiadają kryteriom potrzeb ludzkich. Są nimi:

Cele wychowania – w każdym przypadku – konstruuje się poprzez odwoływanie się do świata wartości. Innymi słowy, wychowanie jest procesem, w którym podmiot wychowujący umożliwia podmiotowi wychowanemu poznanie, rozumienie i kierowanie się w życiu wartościami. Dochodzeniu do sukcesu wychowawczego służy zdecydowane odwoływanie się, głębokie przeświadczenie o znaczeniu i wierność również takim wartościom¹, jak w przypadku:

– *wartości intelektualnych*: wiedza, mądrość, erudycja, rozsądek, niezależność myślenia, krytycyzm, racjonalność, poznawcza dociekliwość, innowacyjność;

– *wartości moralnych*: dobro, miłość, uczciwość, prawość, wierność, godność, tolerancja, sprawiedliwość, odpowiedzialność, wolność, czyste sumienie, męstwo, odwaga, niezależność;

– *wartości estetycznych*: piękno, zachwyt, podziw, wrażliwość, sztuka;

– *wartości religijnych*: Bóg jako wartość absolutna, dążenie do świętości, czyli heroicznego kierowania się prawdą i dobrem;

– *wartości biotycznych*: życie, zdrowie, sprawność fizyczna, higiena, kondycja fizyczna.

Rodzina, ale i szkoła na drodze do sukcesu wychowawczego winny także uwzględniać takie wartości, jak: *wartości użyteczne* (wszystko, co przynosi korzyści, ale nie narusza godności i dobra drugiej osoby) oraz *wartości hedonistyczne* (radość, przyjemność, zadowolenie, poczucie szczęścia, które nie są osiągalne na drodze kierowania się antywartościami). Dochodzenie do sukcesu wychowawczego wymaga od rodziców i nauczycieli ustawicznego stawiania sobie samemu pytania o wartości oraz pełnego zrozumienia ich roli w procesie formacyjnym młodego człowieka. Równocześnie przyjmują oni na siebie obowiązek ukazywania skutków niedostrzegania i lekceważenia wartości przez własne potomstwo i szkolną społeczność uczniowską.

Pytania o wartości są pytaniami stawianymi przez rodziców i nauczycieli o to, co i jak robimy, dlaczego do czegoś dążymy, jak należy postępować w życiu, aby dorastający chłopiec i dziewczyna zasługiwali w dorosłym życiu na miano człowieka prawego. Prawość rozumiana jest tu jako godziwość, wierność ideałom, sumiennność, prawdomówność, sprawiedliwość, nieprzekupność, solidność, rzetelność, lojalność. Są to więc w gruncie rzeczy pytania o człowieka, będące zarazem kompasem, według którego dzieci i młodzież kształtują swoją orientację w poszukiwaniu własnej drogi życia. Już samo wejście na nią świadczy o ich rozwoju,

³ Por. A.M. de Tchorzewski, *Świat wartości i powinności nauczyciela w procesach edukacyjnych*, [w:] *Aksjodeontologiczne aspekty relacji osobowych w procesach edukacyjnych*, red. W.M. Wołoszyn, Bydgoszcz 1997.

a rodzicom i nauczycielom pozwala odczuwać satysfakcję z nałożonych na nich obowiązków i powinności wychowawczych. O sukcesie wychowawczym można mówić, kiedy w wyniku czynności wychowawczych, podczas ciągłego, długotrwałego procesu wychowania młody człowiek odnajdując w sobie wartości, a więc rozumiejąc je i budując na nich osobistą hierarchię i strukturę wartości, kształtuje w sobie jasną orientację wartościującą, czyli „nadaje swojemu życiu kierunek i wypełnia koncepcję życia określonym myśleniem oraz działaniem, określa cele, standardy ich wyboru i realizacji, sposoby zaspokajania potrzeb, nastawienia (...), stosunek do siebie i innych”⁴.

Powszechnie akceptowane systemy wartości, które nierzadko traktowane są jako tradycyjne, poddawane są totalnej krytyce, co powoduje, że młode pokolenie dojrzeva w świecie przepelnionym konfliktem wartości⁵. Świat stał się nieprzewidywalny z tej racji, że coraz częściej są w nim podważane wartości uniwersalne⁶. Dzieci, a zwłaszcza młodzież ulega przegromnej presji mass mediów, zwłaszcza telewizji i Internetu, nierzadko grup rówieśniczych i podkultur młodzieżowych, które niekiedy są zainteresowane przekazem uniwersalnych wartości, a nawet umniejszają ich znaczenie, ukazując je jako anachroniczne, jako coś, co nie jest modne, co jest „obciachowe”, ośmieszają same wartości, jak i tych, dla których mają one istotne znaczenie, podważają ich sens, a w ich miejsce proponują „nowe” systemy i hierarchie wartości, które w odniesieniu do wartości uniwersalnych mają postać antywartości.

Wychowanie w warunkach chaosu aksjonormatywnego

Rodzic i nauczyciel musi pamiętać, że współczesny świat, w który wrasta młody człowiek cechuje niespotykany chaos aksjonormatywny. Jego źródła należy upatrywać w następujących zjawiskach: różnorodnych kryzysach, procesach transformacyjnych, czyli nierewolucyjnych zmianach, przeobrażeniach i przekształceniach we wszystkich, bądź niektórych dziedzinach i obszarach życia różnych wspólnot, grup społecznych, narodów i państw i integracyjnych, czyli charakterystycznych procesach, a niekiedy tylko trendach. Zmierzają one do łączenia, scalania, zespalania czy dostosowywania do siebie różnych elementów, których celem jest ich agregacja i tworzenie jakiegoś nowego systemu. Właściwością jego jest współ-

---

⁴ B.M. Kaja, *Psychologia wspomaganie rozwoju*, Sopot 2010, s. 125–126.

⁵ Por. A.M. de Tchorzewski, *Nauczyciel w sytuacji konfliktu wartości*, [w:] *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*, red. F. Adamski i A.M. de Tchorzewski, Kraków 1999, s. 33–37.

⁶ Por. A.M. de Tchorzewski, *Świat wartości i powinności nauczyciela w procesach edukacyjnych*, [w:] *Aksjodeontologiczne aspekty relacji osobowych w procesach edukacyjnych*, red. W.M. Wołoszyn, Bydgoszcz 1997, s. 71–76.

notowy charakter naznaczony podobieństwem wyzwań i potrzeb jej podmiotów oraz mechanizmami globalizacyjnymi, czyli zjawiskami, faktami, procesami występującymi we wszystkich płaszczyznach życia ludzi.

Nie ulega wątpliwości, że wspomniane przemiany przyczyniają się do narastania w środowiskach młodzieży takich zjawisk, jak:

– demoralizacja, która oznacza upadek moralności, rozwiążność obyczajów, zepsucie, brak karność i dyscypliny;

– relatywizm moralny, przez który rozumie się to, że wartości etyczne (dobro i zło) oraz związane z nimi normy i oceny mają charakter względny, subiektywny;

– nihilizm, czyli odrzucanie przyjętych norm, zasad, wartości natury społecznej, religijnej, estetycznej, etycznej, czy narodowej;

– deprawacja, która oznacza schodzenie na drogę niemoralną.

Zjawiska te, które układają się coraz częściej w pewne procesy, mają względnie trwałe charakter we współczesnym świecie i dowodzą, że wychowanie nastawione na cele wyprowadzane z uniwersalnych i naczelnnych wartości napotyka na coraz poważniejsze przeszkody, że rodzina i szkoła odpowiedzialne za wychowanie młodego pokolenia stają się bezradne w obliczu współczesnego chaosu aksjonormatywnego, jaki włada światem. Młody człowiek coraz częściej staje przed alternatywą wyboru wartości definiującą jego drogę życiową. Do dylematów spotykanych wśród młodzieży, a nawet już kilkunastoletnich dzieci należą wybory pomiędzy: egoizmem – altruizmem; narcyzmem – społeczną użytecznością; nepotyzmem – posługiwaniem innym; korupcją – uczciwością w postępowaniu. Dorastający wychowankowie domagają się pełnej wolności bez przyjmowania za nią odpowiedzialności. I to te wybory świadczą o niepowodzeniu wychowawczym, które nierzadko przeradza się w autentyczną porażkę.

Droga do sukcesu pedagogicznego wymaga zatem pokonywania i przezwyciężania wielu trudnych do przewidzenia przeszkód przez wszystkich, którzy są w pełni świadomi znaczenia wychowania dorastających. Na tej drodze mają jednak miejsce chwilowe, a niekiedy i długotrwałe załamania, poczucie zawodu, a nawet przegranej w realizacji stawianych celów wychowawczych. Stany te wyzwalają niekiedy w świadomości rodziców i pedagogów przekonania o porażce wychowawczej. Rodzi się zatem refleksja i powstaje sytuacja, w której pojawiają się pytania: gdzie popełniono błąd, na czym on polega, jak należy go rozwiązać, jak unikać kolejnych?

Błąd wychowawczy vs porażka wychowawcza

Zacznijmy od przypomnienia. Proces wychowania jest ciągiem świadomie kreowanych sytuacji zmierzających poprzez realizację okre-

ślonych zadań do wyznaczonego celu. Sytuacje wychowawcze są bytami społecznymi, które zachodzą w ramach interakcji pomiędzy podmiotami procesu wychowawczego, czyli pomiędzy podmiotami wychowującymi a podmiotami wychowywanymi. Złożoność sytuacji wychowawczych pozwala wyodrębnić w ich ramach takie, które można określić jako trudne. W naukach pedagogicznych to pojęcie stanowi pewną kategorię, za pomocą której opisuje się wszystkie sytuacje, niegwarantujące skuteczności procesu wychowawczego, czyli mogące prowadzić do porażki. Porażka wychowawcza ma miejsce wówczas, gdy cel wychowawczy, ku któremu zmierzają rodzice i nauczyciele nie zostaje osiągnięty, albo osiąga się go w stopniu niezadowalającym. Porażka wychowawcza świadczy o tym, że proces wychowania przebiega nieprawidłowo. Przyczyn takiego stanu rzeczy może być wiele. Mogą one tkwić w samym podmiocie wychowywanym, który nie radzi sobie z zadaniami wychowawczymi przerastającymi jego możliwości intelektualne lub/i emocjonalne, a nawet wolicjonalne. Nieporadność podmiotu wychowywanego wyraża się odczuciem załamania, doświadczeniem nikłej zaradności, wątpliwością w osobistą wartość. Podmiot wychowywany stara się oddalić od siebie takie doznania, przyjmując postawę obronną, która manifestuje się z różną siłą negatywnymi zachowaniami najpierw w relacjach z rodzicami, nauczycielami, rówieśnikami, a następnie z szerokim środowiskiem społecznym. Taka sytuacja ujawnia fakt popełnienia błędu wychowawczego, który jest źródłem i przyczyną porażki wychowawczej. Każdy błąd wychowawczy powoduje zakłócenia w relacjach pomiędzy podmiotami procesu wychowania i świadczy o tym, że jego przebieg z punktu widzenia celów wychowania jest nieprawidłowy. I chociaż na ogół każdy uczestniczący w nim podmiot wychowujący stara się kierować wszelkimi znanymi mu, tak z literatury, jak i doświadczenia prawidłowościami, aby działania jego były skuteczne, narażony jest na popełnianie błędów. Stąd często porównuje się błąd wychowawczy z błędem medycznym, traktując wychowanie i leczenie jako skomplikowaną nie tylko wiedzę, ale i sztukę, bowiem nie zawsze i nie wszystko w obu przypadkach całkowicie zależy od wiedzy i woli wykonawców tych zawodów.

W przypadku błędu wychowawczego możemy mówić, że leży on zawsze po stronie osób wychowujących, których zachowania „stanowią realną przyczynę (lub ryzyko) powstawania szkodliwych dla rozwoju wychowanka skutków”⁷. Ustalenie błędu wychowawczego jest nie-

zwykle trudne. Można go dostrzec niekiedy już na etapie bieżących działań podmiotu wychowującego. Wówczas przyjmuje on postać błędu rzeczywistego, czyli realnego, faktycznego. Jest obserwowalny, w jakimś sensie wymierny, bowiem można podjąć próbę określenia zakresu szkodliwości wyrządzonej rozwojowi wychowanka. Trzeba jednak zdać też sobie sprawę, że same zachowania wychowanka analizowane w pewnej perspektywie czasowej mogą być wskaźnikiem błędów popełnianych przez rodziców i nauczycieli oraz wychowawców. Błędy te można określić jako co najwyżej domniemane, rzekome, hipotetyczne lub potencjalne. W takich przypadkach konieczne jest wnikliwe rozważenie wszystkich sytuacji wychowawczych w układzie interakcji międzypodmiotowej uczestników procesu wychowania oraz licznych, wybranych, indywidualnych zachowań wychowawcy *ex post*, co wymaga umiejętności rzetelnej ich analizy i obiektywizmu.

A. Gurycka, znawczyni problematyki dotyczącej błędów wychowawczych, wyróżnia dziewięć podstawowych, błędnych zachowań jakie popełniają rodzice i nauczyciele⁸. Są nimi: rygoryzm, agresja, hamowanie aktywności, obojętność, nadmierne eksponowanie własnej osoby, uleganie (bezsilność), zastępowanie (wyłączenie), idealizacja, brak konsekwencji⁹. Najczęściej popełnianym błędem wychowawczym, jako określonym skutkiem, można przypisać pewne źródła, będące ich przyczynami:

⁸ Tamże, s. 337–338.

⁹ Tamże, s. 337–339.

Błędy wychowawcze	Przyczyny błędów wychowawczych
rygoryzm	brak autorytetu pedagogicznego, przesadny pryncypializm, nieskuteczność w utrzymaniu ładu i porządku, nadmierna drobiazgowość osób wychowujących
agresja	uprzedzenia, nietolerancja, brak wyrozumiałości, konfliktowość, niechęć, niezyczliwość, pogarda, awersja wychowujących względem wychowywanych
hamowanie aktywności wychowanka	unikanie przez wychowujących poznawania wychowanka, brak inspiracji wychowywanych do pracy nad sobą
obojętność	brak wzorców wychowawczych, niedocenianie relacji pomiędzy podmiotami
nadmierne eksponowanie siebie	egotyzm i postawa narcystyczna wychowujących
uleganie (bezsilność)	pasywność wobec zachowań wychowanka, inercja wychowujących
zastępowanie (wyręczanie)	uwalnianie wychowanków od ich obowiązków i powinności
idealizacja	adorowanie i gloryfikowanie wychowanka
brak konsekwencji	unikanie przez wychowujących napomnień i sankcji, oraz wzmocnień i pochwał wobec wychowywanych

Wymienione przykładowo błędy wychowawcze popełniane przez osoby wychowujące są następstwem niezadowolającego poziomu ich świadomości wychowawczej i kultury pedagogicznej. Obie te kategorie wymagają pewnego wyjaśnienia.

Wspomaganie podmiotu wychowywanego

Przez świadomość wychowawczą rozumieć można wewnętrzną dyspozycję intelektualną, dzięki której osoby wychowujące zdają sobie sprawę z istoty i znaczenia relacji interpersonalnych, w jakie wchodzi z dziećmi, uczniami itp., dzięki czemu mogą podejmować racjonalnie umotywowaną aktywność zmierzającą do realizacji uznanych i wyznaczonych celów pedagogicznych.

Kultura pedagogiczna to pewien spójny system zinternalizowanych przez społeczność osób wychowujących poglądów, zachowań, postaw oraz będących w ich dyspozycji instrumentów i środków, jakimi posługują się w procesach wychowawczych. Na jakość i poziom określonej kultury pedagogicznej rzutuje uznawany powszechnie system wychowawczy, który odzwierciedlają dyrektywy i normy postępowania ogółu osób uczestniczących w wychowaniu, kierujących się w sprawach wychowawczych celami wyprowadzonymi z przyjętej aksjologii, a także ich właściwości osobowościowe, które wpływają na rezultaty wychowawcze. S. Kawula zaproponował „wzorzec kultury pedagogicznej”, w którym dorośli:

- są świadomi swojej roli wychowawczej;
- akceptują i urzeczywistniają wzorce wychowawcze przyjęte i propagowane przez społeczeństwo;
- wykazują znajomość praw i właściwości rozwoju psychicznego i fizycznego wychowywanych;
- w relacjach między sobą oraz w kontaktach z dziećmi i młodzieżą przestrzegają zasady głoszącej, że różnorodne interakcje społeczne i przejawy działalności ludzkiej mają zawsze sens wychowawczy;
- jako zasadnicze kryterium stosowania środków i metod wychowawczych stosują uznane cele wychowania i przyjęty model stosunków wychowawczych;
- są świadomi znaczenia wychowania i kształcenia młodej generacji jako ważnych czynników rozwoju społecznego;
- śledzą efekty swojej pracy wychowawczej, odnosząc je do przyjętych w społeczeństwie celów i wzorców edukacyjnych, a także zmieniają, doskonalą metody pracy oraz poszukują nowych środków oddziaływania wychowawczego¹⁰.

Wyrazem świadomości wychowawczej i kultury pedagogicznej rodziców i pedagogów jest podejmowanie przez nich takich czynności i działań w procesie wychowawczym, które można określić mianem wspomaganiania

¹⁰ Por. S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny: obszary i panorama problematyki*, Toruń 1977.

rozwoju dzieci i młodzieży. Z jednej strony optymalizuje ono proces dochodzenia do sukcesów, z drugiej zaś przyczynia się do minimalizowania porażek wychowawczych. B.M. Kaja wspomaganie rozwoju traktuje jako „proces intencjonalny prowadzący do umożliwienia osobie wspomaganej samodzielnego rozwiązywania zadań i problemów życiowych. Jego istotę stanowi specjalny rodzaj interakcji międzyludzkich ukierunkowanych na człowieka działającego w swoim życiu i poszukującego w nim sensu, także poprzez kształtowanie sprawności i umiejętności. Stanowi dopełnienie naturalnie przebiegających procesów wychowywania i socjalizacji”¹¹.

Z powyższego określenia wynika, że wspomaganie rozwoju podmiotów wychowywanych spełniać może zasadniczą rolę w podejmowaniu takich starań i zabiegów pedagogicznych, które przyczyniać się będą nie tylko do przyjmowania i uznawania celów wychowania jako czegoś co doraźnie bywa osiągnięte (lub nie osiągnięte) w procesie wychowania, ale jako jego dopełniający i trwały element, będący podstawą ciągłego poszukiwania w nich i określania przez nie sensu życia oraz tworzenia jego koncepcji i wyboru kierunku osobistej drogi życiowej. Sukces wychowawczy można odnosić do różnych etapów rozwojowych wychowanków, ale jego obiektywną miarą może być kształt rozpoznawalny dopiero w dorosłym życiu człowieka. Wspomaganie rozwoju dopełnia proces wychowawczy, przekształcając go w proces ustawicznej formacji każdej osoby.

Wspomaganie rozwoju ma także służyć minimalizacji porażek w wychowaniu, których niekiedy na jakimś etapie tego procesu nie daje się uniknąć. Wspomagać rozwój wychowanka oznacza być z nim i trwać przy nim oraz usilnie pracować w wykrywaniu wszystkich trudności i przeszkód udaremniających realizację celów wychowania. Efekty takich działań pedagogicznych nie od razu są widoczne. Bywa tak, że trzeba podejmować specjalne zabiegi nierzadko nawet terapeutyczne, psychoterapeutyczne, reedukacyjne, czy resocjalizacyjne, zmierzające przynajmniej do częściowej optymalizacji procesu wychowawczego, który przejawia się rozpoznaniem przez wychowanka własnej niekorzystnej sytuacji rozwojowej w obszarze dla niego osobiście najbardziej zagrożonym destrukcją.

Proces wspomaganie rozwoju podmiotu wychowywanego musi być poprzedzony poprawną orientacją w kwestiach dotyczących porażki i sukcesu wychowawczego. Właściwe ukierunkowanie tego procesu może spełniać dwie funkcje. Z jednej strony może przyczynić się do minimalizowania porażek, z drugiej zaś do maksymalizacji lub optymalizacji sukcesu wychowawczego. Proces wspomaganie rozwoju ma przede wszyst-

kim służyć skuteczności wychowania. Skuteczność to nic innego, jak osiągnięcie wyznaczonego celu wychowawczego w działaniu pedagogicznym i jako taka zawsze kojarzy się ze sprawnością pedagogiczną rodziców i nauczycieli. Idzie tu o specyficzny typ sprawności układających się w pewną całość. Na ten rodzaj sprawności składać się będą ich kompetencje pedagogiczne, a więc świadomość celów wychowawczych, umiejętność ich realizacji oraz sposoby jej pomiaru. Świadomość celów wychowawczych kształtuje się w odmienny sposób w przypadku rodziców oraz nauczycieli.

Ci pierwsi korzystają najczęściej z doświadczeń wyniesionych z rodziny swojego pochodzenia i obyczajów w niej panujących, które określały tryb wymagań, wypełniania zadań im stawianych oraz sposobów ich oceniania przez rodziców i najbliższych. Nierzadko zdają sobie sprawę, że przenoszenie tych doświadczeń na praktykę wychowawczą w rodzinie, którą jako dorośli sami kształtują jest nie do końca możliwe, bowiem proces wychowania ich potomstwa, za który mniej lub bardziej świadomie odpowiadają, przebiega w odmiennych od tamtych warunkach. Uciekają się zatem do refleksji i głębszego namysłu zarówno nad przeszłymi, jak i bieżącymi doświadczeniami wychowawczymi. Umożliwia im to w jakimś stopniu poczucie sukcesu lub porażki wychowawczej, ale nie prowadzi do podejmowania działań wspomagających, a tym bardziej trudno im orzekać o skuteczności wychowania.

Z kolei nauczyciele korzystają z wiedzy pedagogicznej, którą konfrontują z rzeczywistością szkolną, w której coraz trudniej się odnajdują i nie do końca potrafią sobie z nią radzić. Uświadamiają sobie, że ich kwalifikacje, zaś przede wszystkim wiedza pedagogiczno-psychologiczna jest coraz mniej aktualna, że jest to wiedza fragmentaryczna lub po prostu niespójna. Dochodzą do takich przekonań w wyniku doświadczeń i osobistego namysłu. Zdają sobie sprawę, że skuteczność wychowawcza ma szersze odniesienie aniżeli tylko do przestrzeni samej szkoły i jej funkcji, że jest ona wpisana w kontekst społeczny, w którym mają miejsce jakościowo różne regulacje interpersonalne. I to one przyczyniają się do licznych porażek wychowawczych, ale także w coraz większym stopniu do sukcesów, zwłaszcza edukacyjnych.

Wnioski

Powyższe rozważania prowadzą do następujących konstatacji:

1. Porażka i sukces wychowawczy, które leżą u podstaw tego, co określić można skutecznością wychowawczą ma wymiar teleologiczny, czyli na ich podstawie można z jakimś prawdopodobieństwem orzekać o stopniu realizacji założonych celów wychowawczych;

2. Cele wychowawcze są standardami opisującymi optymalne zmiany osobowościowe, ku którym należy zmierzać w całokształcie procesów wychowania, jakimi obejmuje się dzieci i młodzież;

3. Dobór metod i środków pomocnych w realizacji celów wychowania winien służyć wspomaganie rozwoju wychowanków, który można uchwycić poprzez dostrzeganie i minimalizowanie porażek wychowawczych, a więc unikanie popełniania błędów wychowawczych oraz poprzez optymalizowanie sukcesów wychowawczych;

4. Minimalizacja porażek i optymalizacja sukcesów wychowawczych jest uwarunkowana indywidualnymi właściwościami i niepowtarzalnością każdego wychowanka i to one determinują proces wspomaganie ich osobistego rozwoju;

5. Porażka i sukces wychowawczy są źródłem wiedzy dziecka/ucznia o sobie samym oraz wiedzy rodziców i nauczycieli o dziecku/uczniu;

6. Wiedza ta winna być spożytkowana tak przez wychowywanego, jak i przez wychowujących do osiągnięcia przez dzieci/uczniów nowych dyspozycji intelektualnych, psychicznych i fizycznych.

Bibliografia

- Grzegorzczak A., *Filozofia czasu próby*, Ed. du Dialogue, Paryż 1979.
- Gurycka A., *Błędy w wychowaniu*, [w:] *O wychowaniu i jego antynomiach*, Wybór tekstów i oprac. E. Kubiak-Szyborska, D. Zając, Wyd. WERS, Bydgoszcz 2008.
- Kaja B.M., *Psychologia wspomaganie rozwoju*, GWP, Sopot 2010.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A.W., *Pedagogika rodziny: obszary i panorama problematyki*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 1977.
- Pervin L., *Teoria celów i problem woli*, „Studia z Psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim” (1996)8.
- Tchorzewski de A.M., *Świat wartości i powinności nauczyciela w procesach edukacyjnych*, [w:] Aksjodeontologiczne aspekty relacji osobowych w procesach edukacyjnych, red. W.M. Wołoszyn, WSP, Bydgoszcz 1997.
- Tchorzewski de A.M., *Nauczyciel w sytuacji konfliktu wartości*, [w:] *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*, red. F. Adamski i A.M. de Tchorzewski, UJ, Kraków 1999.

Streszczenie

Porażkę i sukces wychowawczy/edukacyjny należy postrzegać i analizować w kontekście różnych pojęć i zjawisk pedagogicznych mających znaczenie w rozwoju każdego człowieka. Do nich z pewnością zaliczyć należy samo rozumienie pojęcia wychowanie, któremu ze względu na brak jasnych i logicznych kryteriów nadaje się różne znaczenia treściowo-

kresowe. Ważną kategorią w rozważaniach na temat sukcesu i porażki wychowawczej jest pojęcie celu wychowania. Dojście do niego stanowi sukces wychowawczy, a brak osiągnięcia celu można traktować jako porażkę wychowawczą. Sukces wychowawczy zależy od poprawnej strategii formułowania etapowych i operacyjnych celów wychowania, zaś porażka jest wynikiem braku zrozumienia ich znaczenia. Bez znajomości i jasnego uświadomienia celu wychowawczego nie można na końcu drogi dochodzenia do niego orzekać o sukcesie bądź porażce wychowawczej. Zmierając do wyznaczonego celu wychowawczego należy zdawać sobie w pełni sprawę, iż cele należy wyprowadzać z wartości rozumianych jako wektory ukierunkowujące drogę życiową dzieci i młodzieży. Wartości te nigdy nie występują samoistnie, lecz zawsze tworzą określone systemy. Definiujemy je jako byty cenne i godne pożądania, które stanowią cel dążeń ludzkich. Dochodzenie do sukcesu wychowawczego wymaga ustawicznego stawiania pytania o wartości oraz zrozumienia ich roli w procesie formacyjnym młodego człowieka. Droga do sukcesu pedagogicznego wymaga zatem pokonywania i przewyżczania wielu trudnych do przewidzenia przeszkód przez wszystkich, którzy są w pełni świadomi roli wychowania. Na tej drodze mają miejsce chwilowe, a niekiedy i długotrwałe załamania, poczucie zawodu, a nawet przegranej w dochodzeniu i realizacji stawianych celów wychowawczych. Rodzi się zatem refleksja i powstaje sytuacja, w której pojawiają się pytania: gdzie popełniono błąd, na czym on polega, jak należy go rozwiązać, jak unikać kolejnych? Ustalenie błędu wychowawczego jest niezwykle trudne. Niekiedy można go dostrzec już na etapie bieżących działań podmiotu wychowującego. Błędy wychowawcze są następstwem niezadawalającego poziomu świadomości wychowawczej i kultury pedagogicznej. Wyrazem optymalnego poziomu świadomości wychowawczej i kultury pedagogicznej rodziców i pedagogów jest podejmowanie przez nich takich czynności i działań w procesie wychowawczym, które można określić mianem wspomagania rozwoju dzieci i młodzieży. Z jednej strony prowadzą one do optymalizacji procesu dochodzenia do sukcesów, zaś z drugiej przyczyniają się do minimalizowania porażek wychowawczych. Proces wspomagania rozwoju podmiotu wychowywanego musi być poprzedzony poprawnym zorientowaniem się w kwestiach dotyczących porażki i sukcesu wychowawczego. Proces wspomagania rozwoju ma przede wszystkim służyć skuteczności wychowania. O skuteczności wychowania decydują kompetencje pedagogiczne, a więc świadomość celów wychowawczych, umiejętność ich realizacji oraz sposoby jej pomiaru.

Słowa kluczowe: sukces wychowawczy, porażka wychowawcza, wartości pedagogiczne, cele wychowawcze, błąd wychowawczy, świadomość wychowawcza, kultura pedagogiczna.

Success and Failure in Education

Summary

Pedagogical (i.e. educational) success and failure should be perceived and analyzed within the context of a broader range of educational definitions and phenomena affecting the development of human beings generally. Without doubt, grasping the proper definition of education must itself figure here, due to the fact that this definition is frequently invested with quite varied content and scope-related meanings, lacking as it does any logically precise criteria.

The term *educational goal* is an important category in deliberations about educational success and failure. Achieving it spells educational success, while not doing so can often be equated with educational failure.

Educational success depends on choosing the correct strategy when formulating both progressive and operational educational goals; yet failure tends to issue from a deficient understanding of their meaning and role. Without knowledge and a clear awareness of the nature of the educational goal, it is impossible to judge either educational success or failure, even from the standpoint of having reached the end of the process that is supposed to be directed towards it.

When aiming to achieve some definite educational goal, one should be fully aware of the fact that such goals are meant to arise from values understood as vectors that serve to direct children and young people in the course of their lives. We do define our values, of course, but these never appear autonomously: instead, they always give rise to determinate systems in the form of valuable entities considered worthy of being desired and constituting a goal for human aspirations.

The process of achieving educational success requires a constant questioning of values, as well as an understanding of their role in the formation process of young people. Therefore, the road to pedagogical success requires the overcoming and surmounting of numerous obstacles – of a sort not easily anticipated – by all those who are fully aware of the significance and the role of upbringing where adolescents are concerned. On this road, temporary and sometimes lasting breakdowns occur, along with a feeling of disappointment or even defeat as one is in the process of arriving at or implementing one's preferred set of pedagogical goals. Consequently, one has afterthoughts, and a situation arises in which questions appear, along such lines as "Where has the mistake been made?", "What

does it mean?”, “How should it be solved?”, and “How can one avoid subsequent ones?” Identifying the nature of an educational fault is an extremely complex matter. It might be possible to detect it even while the educational activities in question are taking place. Educational mistakes occur as a consequence of the unsatisfactory level of one’s educational consciousness and pedagogical conduct.

Those actions and activities undertaken in the course of the educational process by parents and educators that can be referred to as *facilitating* actions and activities in the context of the development of children and young people express an optimum level of educational consciousness and pedagogical conduct. On the one hand, such actions and activities optimize the process of achieving successes and, on the other, they contribute to minimizing any educational failures.

The process of facilitating the development of a person being educated must be preceded by a proper orientation as regards the matter of educational success and failure. That process is primarily supposed to enhance the effectiveness of education. Hence it is pedagogical competence, conscientiousness in relation to educational goals, the skilfulness of the latter’s implementation and the methods used to measure this that, taken together, decide the effectiveness of any education.

Keywords: educational success, educational failure, pedagogical values, educational goals, an educational error, educational awareness, educational culture.

Adres do korespondencji:

Prof. dr hab. Andrzej M. de Tchorzewski

Akademia Ignatianum w Krakowie

Instytut Nauk o Wychowaniu

Katedra Pedagogiki Ogólnej i Teorii Wychowania

e-mail: andrzej.tchorzewski@ignatianum.edu.pl

